

**Jonathan Dauber. *Knowledge of God and the Development of Early Kabbalah*.
Leiden: Brill, 2012. x + 275 sayfa.**

Ravza Aydın

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ravzaaydin@sakarya.edu.tr

Felsefe ve kabala, Ortaçağ Yahudi kültüründe genellikle birbirine zıt ve muhalif iki alan olarak kabul edilmiştir. Hatta, bu dönemde kabalanın ortaya çıkışı rasyonel düşünceye karşı bir tepkisellik olarak algılanmıştır. Nitekim Abelson'a göre kabala, felsefenin rasyonalitesi içinde boğulmuş olan Yahudilere, Yahudiliğin sadece akıl dini değil, aynı zamanda hislerin de dini olduğunu göstermiştir.² Bununla birlikte, felsefe ve kabala arasında her zaman zıtlık ilişkisinin kurulmadığı, özellikle Rönesans ve Barok dönemleri İtalyan Yahudi kabalistlerin yazılarında göze çarpmaktadır. Huss, bu noktadan hareketle Ortaçağ dönemindeki felsefe ve kabala arasındaki karşıtlık ve etkileşimlerle ilgili üç görüş belirtmektedir. İlk görüşe göre kabala ve felsefe arasında semantik açıdan farklılıklar bulunmaktadır. İkinci görüşe göre felsefe ve kabala arasında bir hiyerarşi kurulmuş olup, her ne kadar felsefi bilginin varlığı kabul edilmiş olsa da, felsefe, kabalaya nazaran daha aşağı bir mertebede yer almıştır. Son görüşe göre ise, kabala hakiki, içsel, köken olarak Yahudilere ait ve kutsal bilgi olarak kabul görürken, felsefe hatalı, dışsal, köken olarak Yahudi olmayan ve şeytani bir bilgi olarak kabul edilmiştir.³ Kabalistlerin genel itibarıyla filozoflara karşı negatif tutumları olmasına rağmen, gerek Ortaçağ'daki çıkış noktaları gerek zaman içerisinde ve bölgesel olarak etkisi altında kaldıkları yazınsal ve düşünsel ortama bakılacak olursa, birbirleriyle yakından ilgili ve birbirlerine bağlı düşünsel gelenekler hâlini aldıkları dönemler de olmuştur. Özellikle kabalistler çıkış hedeflerine muhalif bir tavır takınarak, görüşlerini temellendirme hususunda filozofların kullandıkları vasıtalarından istifade etmişlerdir. Jonathan Dauber çalışmasında, kabalanın tanımını yapmak veya ne vakit ortaya çıktığını tespit etmekten ziyade, özellikle ilk dönem kabalistlerinin gelişim göstermesinde etkili olan faktörleri yansıtmayı ve bu faktörler arasında fel-

165

Dîvân
2015/2

2 Joshua Abelson, *Yahudi Mistisizmine Giriş: Kabbalah*, çev. Cengiz Erengil (İstanbul: Ayna Yayınevi, 2012), 18.

3 Ortaçağ dönemi kabala ve felsefe arasındaki etkileşim ve kabalistlerin felsefeye yaklaşımlarına dair kısa bir giriş için bkz. Boaz Huss, "Mysticism Versus Philosophy in Kabbalistic Literature," *Micrologus* 9 (2001): 125-35.

sefi çevrenin ne kadar önemli olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Dauber, eserin Ortaçağ'da felsefe ve kabala arasındaki ilişkinin yeniden kavramsallaştırmasına da katkıda bulunacağını ümit etmektedir (s. 14).

Yazar, giriş kısmında felsefi çevrenin önemine geçmeden önce, genel itibarıyla kabalayı etkileyen faktörlere yer vermektedir. İlk faktör olarak kabalanın, XII. yüzyıl Batı Avrupa Rönesansı, akabinde Scholem'in de zikrettiği Hristiyan düşüncesi ve maneviyatındaki gelişmelerin ışığında gelişim gösterdiği fikrini ele almaktadır (s. 2). Aynı dönemde İbranice felsefe geleneğinin ortaya çıkışının da kabala yazını üzerinde önemli bir etkisi olduğunu vurgulamakta, bu düşünsel ve yazın faaliyetinin kabala üzerindeki etkisini, özellikle kitabın her bölümünde üzerinde durduğu "Tanrı" meselesine dair görüşler üzerinden okuyucuya sunmaktadır. Yazar, özellikle Languedoc ve Catalonia bölgelerindeki Yahudi cemaatlerinde kök salmaya başlayan İbranice felsefe materyallerinin, kabalistlerin düşünsel ve yazınsal faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiş olduğunu temel tez olarak öne sürmektedir (s. 3).

"Creativity in the First Kabbalists Writings" başlıklı ilk bölümde yazarın amacı, kabalistlerin Tanrı'yı araştırmalarının aslında soyut bir mesele olarak kalmadığı, entelektüel bir çaba sarf ederek çalışmalarında ne kadar yaratıcı olduklarını göstermektir. Yazar tezini kanıtlamak için, örneklerini XII. yüzyılda kabalanın sistemli bir hâl almaya başlamasında önemli etkisi olan Rav Yitshak'ın halkasında yer alan kabalistlerden seçmektedir. Bu bağlamda yazar, bu halkadaki kabalistlerin sadece *kabbalot* (gelenek) ile yetinmeyip, yeni yorumsal yaklaşımlara açık olduklarını, fakat bunu en cesur şekilde Rav Jacob ben Sheshet'in dile getirdiğini belirtmektedir. Bu bölümde felsefeden etkilenen ve bunu çalışmalarında kullanan kabalistlerin yanı sıra *kabbalotu* devam ettirme çabasında bulunanlara da yer verilmektedir. Bunlar arasında "Tora'nın gerçek anlamını Maimonidesçi düşüncenin değil, kabalistik hikmetin ortaya koyabileceği" (s. 38) ve "İsrail'de, Tanrı bilgisinin Maimonides destekçileri sebebiyle inkıtaa uğradığı" iddialarında bulunan Rav Ezra yer almaktadır. Ancak Dauber, Rav Ezra'nın her ne kadar yenilik karşıtı olsa da, Maimonides ile mücadele ederken dahi onun yorumbilimsel yaklaşımından istifade ettiğini özellikle belirtmektedir (s. 52).

"The Philosophic Ethos" başlıklı ikinci bölümde Dauber, İbrani felsefe geleneğinin gelişimine imkân veren tarihsel durumların izini sürerek, felsefi çevrenin, Ortaçağ kabalasının oluşmasında etkili olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Yazar ilk olarak Languedoc ve sonrasında Catalonia bölgelerinde etkin dünya görüşleri ve felsefe çevrelerini tasvir etmektedir. Languedoc'da felsefi geleneğin yayılmasında Rav Abraham bar Hiyya ve Rav Abraham ibn Ezra'nın önemli katkıları olduğunu belirten yazar, her ne kadar ayrıntısına inmese de, bu bölgede felsefenin hayat bulmasında Yahudiler'in Endülüs'ten

alıp bu iki bölgeye taşıdıkları ilmin etkili olduğunu söylemektedir. Bu dönemin teolojik tartışmaları açısından önem arz eden konuları arasında yer alan Tanrı'ya dair sorgulamaların, kabalistlerin de halka tartışmalarına dâhil olduğunu ifade eden Dauber, felsefenin kabalistler üzerindeki etkisini özellikle bu mesele ekseninde yansıtmaya çalışmaktadır. Ona göre, Maimonides'in *Mişna Tora* başlıklı çalışmasında dile getirdiği "bir insan bütün yaşamı boyunca tanrı bilgisinin peşinde olmalı" (s. 71) görüşü, Languedoc ve Catalonia Yahudileri arasında son derece etkili olmuştur. Bu etkileşimden hareketle, Bar Hiyya ve Bahya ibn Pakuda gibi kabalistler de çalışmalarının girişinde Tanrı'yı araştırmanın ehemmiyeti üzerinde durmuşlardır (s. 69). Bu dönem kabalistleri arasında, Tanrı'yı araştırmanın düşünsel ehemmiyetine vâkıf olanların bulunmasının yanı sıra, yazar, bazı kabalistlerin bu tür bir incelemeyi *halahik* bir emir olarak algıladıklarına temas etmektedir. Zira, gerek kabalistler gerek filozoflar Yeremya 9: 23'ü de delil getirerek iman-akıl, sevgi, ibadet şeklinde devam eden bir akım olduğunu ileri sürmektedirler. Dauber'in bu konuyla ilgili dikkat çektiği noktalardan biri, kabalistlerin Tanrı'yı araştırmanın ehemmiyeti üzerinde durup bunu felsefi vasıtalarla gerçekleştirmelerine rağmen, hepsinin Maimonides düşüncesinde yer alan entelektüel nitelikli bir Tanrı sevgisi üzerinde durmadıklarıdır. Maimonides'e göre, entelektüel çaba sarf edilerek elde edilen Tanrı algısı ile kişi bilinçli olarak Tanrı'ya kulluk edebilir ve sadece bu şekilde Tanrı ve insan arasında sıkı bir bağ kurulabilir (s. 95).

"Investigating God in Rabbinic and Later Jewish Literature" başlıklı üçüncü bölümde Dauber, önceki bölümde bahsettiği Yahudi filozof ve kabalistlerin, Tanrı'nın varlığının sorgulanması, iman, akıl, sevgi ve kulluk arasında kullandıkları pasajların rabbani literatürde nasıl ele alındığına yer verir. Rabbani literatürdeki yazarların görüşlerinin felsefi açıklamalarla çelişen taraflarını sunmakta, bölümün sonunda ise rabbani literatür dışı eserlerde felsefi ortamın rolünü tasvir etmektedir. Tesniye 4:39'da yer alan pasaj ekseninde, Tanrı'yı bilmek, bilme yolunda çaba sarf etmek, felsefi literatürde emir olarak algılanmıştır. Ancak yazar, rabbani literatürde bu tarz emri içeren herhangi bir pasaja rastlanmadığına işaret etmektedir. Yazar, Tesniye 4:39'u Tanrı'nın varlığını araştırmayı emir boyutunda ele alan filozof ve kabalistlere nazaran, rabbani dönem yazarlarının "sadece bir Tanrının var olduğunun bildirisi" şeklinde algıladıklarını belirtir (s. 99). Tanrı ile ilgili bu tarz rabbani yorumların, aslında Rav Yitshak'ın halkası tarafından bilindiğini, ancak bu halkadaki kabalistlerin, filozofların kaynaklarını yeni yaklaşım metodu olarak kullandıklarını altını çizmektedir.

"The Philosophic Ethos in the Writings of the First Kabbalists" başlıklı dördüncü bölümde genel itibarıyla Rav Yitshak'ın halkasındaki kabalistlerin, Tanrı'yı araştırmanın önemine vâkıf olduklarını ve bunu kabul etmekle gelenek dışı bir harekette bulduklarını iddia edilmektedir. Aslına bakılırsa bu

bölümde ele alınan konu ilk bölümlerde üzerinde durulan meselelerin ayrıntılı örneklerine yer veren bir tekrar görünümündedir. Daha önce kabalistlerin ve filozofların müştereken kullandıkları pasajlardan hareketle, kabalistlerin görüşlerine yer verilen bölümü ayrıcalıklı kılan taraf, Rav Abraham b. David'in *Ba'ale ha-Nefesh* başlıklı çalışmasından yola çıkarak, Tanrı'nın basitliği meselesinin gündeme taşınmasıdır. Aynı konu ayrıca *sefirot* sistemini basitlik olarak anlaşılan birlik nosyonuyla bağdaştırmaya çalışan Asher ben David'in çalışmasından örneklerle zenginleştirilmektedir (s. 138). Dauber'in çalışmasının ilk bölümünde temas edilen Maimonides karşıtlığının kabala üzerindeki etkisi hakkındaki açıklamalar bu bölümde sunulan ve dikkat çeken fikirlerdendir. Bu Rav Ezra örneği üzerinden sunulmaktadır. Yazara göre, Rav Ezra her ne kadar Maimonides karşıtı bir tutum sergilemiş olsa da, Tanrı bilgisi hususunda onun izinden gitmiştir. Maimonides'e göre, bir kimse Tanrı'yı sadece bilmiyorsa, aynı zamanda ona dair bilgisini felsefi olarak doğrulaması gerekir. Yazar, basit bir imanı kabul etmeme hususunda Rav Ezra'nın da Maimonides ile hemfikir olduğunu ifade etmektedir (s. 151). Akıl yolu ile Tanrı'nın varlığının kanıtlanması hususunda ise, Maimonides'in kullandığı İbrahim Peygamber figürü sunularak, Maimonides'e kadar kimsenin İbrahim Peygamber'i filozof olarak görmediği dile getirilmektedir.⁴ Yazarın belirttiği önemli hususlardan bir diğeri, Rav Yitshak'ın halkasındaki kabalistlerin de Hz. İbrahim'in, Tanrı'ya akli muhakeme gücüyle ulaştığını ileri sürmesidir. Hatta Hz. İbrahim'in sevgisinin, Tanrı bilgisinden kaynaklandığını ifade ettiklerini zikretmektedir (s. 167). Yahudilik'te Hz. İbrahim genelde Tanrı varlığını sorgulamayan "*emunah*"nın, yani sorgusuz sualsiz bir iman anlayışının tam anlamıyla yansıttığı bir figür olarak sunulmaktadır. Bununla birlikte yazarın, kabalistlerin bakış açısından hareketle sunduğu İbrahim figürü ise geleneğin dışında, Maimonides'in peygamber anlayışına yakın bir peygamber anlayışına sahip olduklarının göstergesidir. Yazar bu bölümde, Rav Yitshak'ın halkasının, Tanrı bilgisini kulluğun ön şartı olarak kabul ettiklerini vurgular. "İbadet ederken kimin huzurunda olduğunu bil" pasajından hareketle Tanrı'ya entelektüel anlamda bağlanması'nın ehemmiyetine vâkıf olduklarından ve bu gelişimi göstermelerinde felsefenin önemli katkısından bahsetmektedir.

Kitapta, dönemin öne çıkan eserleri ve kabalistlerine de yer verilmektedir. Bu bağlamda "Investigating God in *Sefer ha-Bahir*" başlıklı beşinci bölümde Dauber, Rav Yitshak'ın halkasında yer alan ilk kabalistlerin, Tanrı bilgisi hususundaki görüşlerinin nasıl şekillendiğini göstermek amacıyla hocalarının

4 Câhil bir kimsenin peygamber olmasının, bir eşek yahut kurbağanın peygamberliği kadar imkânsız olduğunu belirten Maimonides, Peygamberin entelektüel seviyesine ehemmiyet vermektedir (bkz. Musa b. Meymun, *Delâletü'l-Hâirîn*, nşr. Hüseyin Atay [Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974], II: 32, 395).

çalışmasını okuyucuya sunmaktadır. Yazıldığı dönemin genel panoramasına ve kitabın içeriğine yer veren yazar, çalışmanın kabala veya Tanrı'yı araştırma açısından sistematik bir çalışma olamayacağını vurgulamaktadır (s. 216).

“The Philosophic Ethos in the Writings of Nahmanides” başlıklı son ana bölüm, XIII. yüzyıl rabbinik otoritelerden birisi olan Rav Moşe ben Nahman'ın kabala hakkındaki görüşlerine ayrılmıştır. Yazar bununla, ilk bölümlerde ağırlıklı olarak üzerinde durduğu ilk dönem kabalistlerinin yenilikçi duruşlarıyla, kabalanın mantıkî açıklamaya, yenilenmeye konu olmayacak bir saha olduğunu ileri süren Nahmanides'in görüşleri arasındaki farkı okuyucuya sunmayı amaçlamaktadır. Dauber, Nahmanides'in yeniliğe açık olma hususunda aslında ikilemde olduğunu; kendi değer algısının, Tanrı'ya inanarak O'nun inayeti-nin farkına varmakta yattığını belirtmektedir (s. 218). Ona göre, Tanrı'yı idrak etmeyi insanın yaradılışının nedeni olarak sunan Nahmanides, filozoflar veya Rav Yitshak'ın halkasındaki kabalistler gibi, söz konusu idraki ilahî bir emir olarak algılamaz. Nahmanides'in eserlerinde rastlanan felsefî çevreye yönelik müphem tavrı, alındığı gibi aktarılması gereken ve ayrıntılarına inilemeyecek kapalı bir bilgi sistemi niteliğinden kaynaklanmaktadır (s. 239).

Sonuç kısmında yazar, bu kitabı yazmadaki amacını ve iddialarını ne ölçüde gerçekleştirebildiğinin bir özeti sunmaktadır. Felsefenin sadece kabalının ortaya çıkışına vesile olmadığını, ilk dönem kabalistlerinin fikirlerini işleme de felsefi vasıtadan da istifade ettiklerini okuyucuya göstermek olan Dauber, bu tezini ana kaynaklara başvurarak ve Yahudi düşünceleri arasındaki bağlantıları göstererek sunmuştur. Rav Yitshak'ın halkasındaki kabalistlerin çalışmalarında felsefî çevrenin rengini görmek adına asıl kaynaklardan alıntılar sunması, dönemin Yahudi düşüncesi hakkında genel bir fikir vermektedir. Ancak yazar, felsefî çevrenin etkisini salt Yahudi düşüncesi olarak ele almakta, genel anlamda diğer inanç sistemleriyle olan etkileşimi yüzeysel olarak belirtmektedir. Oysa, bilhassa Ortaçağ döneminde Tanrı meselesinin üzerinde ısrarla durulmasının sebebine de yer verilebilirdi. Zira Ortaçağ dönemine kadar Philo dışında Yahudiler Tanrı meselesi üzerine kafa yormamışlardır. Bu dönemde Yahudi düşünürlerin söz konusu mesele üzerine eğilmelerinin asıl sebebi ise, nasıl bir Tanrı algısına sahip olduklarını başka inançlara mensup düşünürlerle kanıtlama çabasıdır. Dolayısıyla geleneğe aykırı davranma hususunda Yahudi düşünürler ve kabalistler arasında zamansal olarak çok fark bulunmamaktadır. Aslında kabalistler de, Yahudi düşünürlerin kaçınılmaz olarak etkilenmiş oldukları dışsal felsefî çevreden kendi paylarına düşeni almışlardır. Bununla birlikte eserin, kabalının geçirmiş olduğu evreleri ele alan çalışmalar arasında, Yahudi felsefesi çevresinin kabala üzerindeki etkisini okuyucuya nitelikli bir şekilde sunduğu söylenebilir.